

Т. Ф. Панченко

ПРОБЛЕМИ ТА ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Сучасні проблеми архітектури, благоустрою територій, збереження культурної спадщини та охорони довкілля є віддзеркаленням стану культури суспільства на даному етапі його розвитку.

На фоні загального применшення культурних цінностей, які уособлює в собі якісно упорядковане архітектурно-ландшафтне середовище, відбувається певна деградація не тільки цього середовища, але й самого суспільства.

Це надзвичайно актуально для України, для її відповідності європейським стандартам ставлення до архітектурно-ландшафтного середовища в аспекті важливої події — проведення «Євро-2012», а також для підвищення її рейтингу в системі міжнародного туризму.

Це важливо також в аспекті інтеграційних міждержавних зв'язків України, формування транснаціональних транспортних коридорів за напрямками Одеса — Київ — Санкт-Петербург; Балтійське море — Чорне море (Гданськ — Одеса); ЧЕС (Стамбул — Варна — Констанца — Іллічівськ — Одеса — Маріуполь — Ростов, Новоросійськ — Поті — Батумі — Трабзон) та інших. Проходження цих трас по території України вимагає здійснення високого рівня їх комплексного благоустрою, включно з прилеглими населеними пунктами.

Але найбільш важливим повинно бути усвідомлення не тільки суспільством, але й владними структурами, пріоритетності розвитку цієї форми діяльності, яка вимагає змінити щодо неї застійні стереотипи мислення як до другорядної справи і здійснити конкретні практичні кроки по підвищенню рівня архітектурно-ландшафтного благоустрою територій країни.

У контексті руху України в напрямі до європейського співтовариства, який передбачає адаптацію українського законодавства, принципів соціально-економічної, архітектурно-містобудівної та екологічної політики до світових стандартів, актуальні питання покращання благоустрою населених пунктів можуть бути вирішені у тісній співпраці всіх зацікавлених сторін — суспільства, органів управління (архітектури, екології, транспорту, туризму), окремих фізичних і юридичних осіб — для розв'язання комплексної проблеми підвищення іміджу України як європейської держави, а міста Києва як однієї із культурних столиць Європи.

Водночас можна відзначити напрямки, де допущено значні прорахунки, що спричинилися до значного відставання української практики архітектурно-ландшафтної організації територій від загальносвітових досягнень.

Не зупиняючись на окремих прикладах недоліків в цій сфері, які є масовим явищем, доцільно визначити головні проблеми, що впливають на рівень благоустрою міських територій, а саме:

- надмірна урбанізація міст;
- низькі естетичні якості житла, громадських споруд і забудови в цілому;
- відлучення особистої зацікавленості людини від активної участі у формуванні житлового середовища;
- передача функцій благоустрою виключно бюрократичному апарату управління;
- директивне нівелювання вимог до міського середовища без урахування традицій, культурної спадщини, природних та екологічних умов;
- перевага споживацьких інтересів у населення без його творчої та фінансової участі щодо покращання благоустрою оточуючого середовища;
- цілеспрямоване підпорядкування архітектури інтересам будівельного комплексу.

Ці та інші проблеми породжують негативні явища на локальному рівні:

- безсистемне, неестетичне оздоблення фасадів житлових будинків (засклення балконів, лоджій, прибудова погребів, інших приміщень) без єдиного проектного рішення;
- надбудова мансард без врахування архітектурних рис прилеглих будинків;
- необґрунтована зміна фасадів та інтер'єрів історичних будівель;
- відсутність належного благоустрою внутрішніх просторів кварталів та мікрорайонів, безмірна уніфікація малих архітектурних форм дитячих майданчиків;
- порушення умов проживання населення, знищення зелених насаджень у зв'язку з некерованим процесом створення «стихійних місць» розташування автотранспортних засобів, сміттєзбірників;
- низький рівень благоустрою пішохідних вулиць, загромождження їх численними палатками, кіосками (мафами).

Наведені явища потребують окремого досконалого аналізу та розробки активних заходів по їх ліквідації із залученням державних, громадських, творчих організацій за широкої інформаційної підтримки.

Разом з тим існують основні науково-проектні засоби, які сприяють забезпеченню належного рівня архітектурно-ландшафтного благоустрою території.

Науково-методична база. Проектна діяльність архітекторів, яка пов'язана з архітектурною організацією ландшафту та природного середовища відповідно до практичних і естетичних потреб людини, включає відповідну документацію та необхідні заходи з охорони та перетворення природних або штучно створених елементів ландшафту, з формування систем озеленення поселень, з організації курортно-рекреаційних зон, туристичних осередків культурної спадщини та здійснення благоустрою і дизайну урбанізованого середовища, а також інші аспекти формування комфортних умов для життєдіяльності людей.

Формування спеціалізації «ландшафтна архітектура» започатковано в Україні у 1960–70-х рр. її відомими вченими І. Родічкіним, Ю. Бондарем та іншими, які очолювали наукові школи або здійснювали наукові дослідження та проектну діяльність у провідних інститутах — НДПІ містобудування та Діпромісто, у визначних вузах — КНУБА та Львівська Політехніка, в інших науково-проектних установах.

На певному етапі у 1980–90-х рр. проблематика ландшафтно-архітектури була розширена за рахунок наукових досліджень з рекреаційної географії, екологічних

аспектів містобудування, територіальної організації охорони природи, розвитку курортів, рекреації та туризму тощо.

Вагомий внесок щодо цих напрямів ландшафтної архітектури внесли такі українські вчені, як В. Зарецький, О. Мазуркевич, Т. Панченко та багато інших, за участю яких було видано перші у СРСР будівельні норми «Інструкція з планування та забудови курортів і зон відпочинку. ВБН 23–75», монографію «Містобудівні основи розвитку курортно-рекреаційних районів СРСР» (Москва, 1990), «Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура» (Київ, 2009), наукові праці по лінії міжнародного співробітництва «Розвиток приморських курортно-рекреаційних зон» (Болгарія — Україна, 1973), «Проектування курортів та їх центрів, зон відпочинку та туризму в системах населених місць» (Румунія—Україна, 1988), «Black Sea Sustainable Tourism Initiative» (Болгарія, Грузія, Румунія, Росія, Туреччина, Україна, 1996) та інші.

У 1988 році було створено Асоціацію ландшафтних архітекторів України, яка протягом років здійснювала тісну співпрацю з міжнародною організацією IFLA — Міжнародною Федерацією ландшафтних архітекторів.

Незважаючи на значні досягнення наукової, педагогічної та проектної діяльності в галузі ландшафтної архітектури, на нинішній час не вистачає необхідних практичних знань у проектувальників, будівельників, представників органів управління, що призводить до значного зниження рівня естетичного, культурного, технічного та екологічного стану як міських, так і ландшафтно-рекреаційних територій.

Найбільш гострою проблемою незадовільного благоустрою територій на нинішній час є *неврегульовані земельні питання, неконтрольована приватизація міських територій, незбалансованість приватних і суспільних інтересів при земельному перерозподілі, конфлікт інтересів між розміщенням інвестиційно високоефективного будівництва великих громадських об'єктів, комплексів елітного житла та необхідного для задоволення масових потреб населення соціального житла*, що призводить до масового порушення законодавчих вимог щодо благоустрою населених пунктів.

Не менш важливою є проблема *управління розвитком* територій, тобто *комплексної муніципальної організації* міського середовища, де повинні бути вирішені проблеми як окремої людини, так і конкретної територіальної громади. Інтенсивна забудова цінних міських територій, зменшення площ ландшафтних ділянок, транспортне перевантаження міста призводять до великих втрат історико-культурних, естетичних та екологічних якостей міського середовища.

Обмеженість фінансових можливостей та невизнання пріоритетної ролі архітектурно-ландшафтного благоустрою як «візитної картки» європейської держави на всіх рівнях владних структур знижує *цивілізаційний, культурний, туристичний* і в результаті *економічний потенціал розвитку* України.

Приклади негативного, незадовільного благоустрою територій населених пунктів є масовими, а з високим рівнем благоустрою — поодинокими.

Нормативно-правова база. Законодавча база щодо благоустрою територій населених пунктів включає безпосередньо закон *прямої дії* — Закон України «Про благоустрій населених пунктів» (2005 р.), який «визначає правові, економічні, екологічні, соціальні та організаційні засади благоустрою населених пунктів...»,

але у якому, на жаль, не згадано про «архітектурно-містобудівні, ландшафтні та естетичні» засади створення гармонійного та упорядкованого середовища життєдіяльності людей.

Відповідно до цього закону до об'єктів благоустрою населених пунктів належать:

- *території загального користування*: а) парки (гідропарки, лукопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва, спортивні, дитячі, історичні, національні, меморіальні та інші), рекреаційні зони, пляжі, сади, сквери, майданчики; б) пам'ятки культурної та історичної спадщини; в) майдани, площі, бульвари, проспекти; г) вулиці, дороги, проїзди, пішохідні доріжки, інші території загального користування;

- *прибудинкові території* (житлових будинків різної поверховості);

- *території будівель та споруд* (інженерного захисту, підприємств, установ, організацій).

Деякі питання планування, забудови та благоустрою територій «опосередковано» регламентуються Законом України «Про архітектурну діяльність» (2006 р.), де об'єкти благоустрою відносяться до об'єктів архітектури:

«Об'єкти архітектурної діяльності — будинки і споруди житлово-цивільного, комунального, промислового та іншого призначення, їх комплекси, *об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва*, території (частини території) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів», а також об'єкти, які мають «антропологічне, археологічне, естетичне, етнографічне, історичне, мистецьке, наукове чи художнє значення». Однак в цьому законі окреслено тільки перелік об'єктів, які підлягають архітектурно-ландшафтному проектуванню без будь-яких інших регламентацій.

У Законі України «Про планування і забудову територій» (2000 р.), де визначаються види містобудівної та проектної документації та вимоги щодо її виконання, на жаль, відсутній такий вид самостійної документації, як «проект архітектурно-ландшафтної організації території» з відповідними правилами його розроблення.

Частково ці аспекти розглядаються в рамках такого нормативно-правового акту, як «Місцеві правила забудови», що розробляються для населених пунктів і регламентують вимоги до забудови та іншого використання територій: гранично допустимі поверховість будинків і споруд та щільність забудови; мінімальні відступи будинків і споруд від червоних ліній, ліній регулювання забудови, меж суміжних ділянок; вимоги до впорядкування доріг та під'їздів до будинків і споруд, місць паркування транспортних засобів, до озеленення та впорядкування територій, до утримання будинків і споруд.

Ще одним Законом України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.) визначаються об'єкти культурної спадщини, які одночасно є об'єктами архітектурно-ландшафтного благоустрою, а саме: об'єкти культурної спадщини, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця, пам'ятки архітектури та містобудування, пам'ятки садово-паркового мистецтва, ландшафтні об'єкти.

Цей закон, як і попередні, регулює переважно правові, організаційні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини, однак має на відміну від них і деякі конструктивні позиції, наприклад, такі заходи, як: консервація —

заходи, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань; реабілітація — заходи щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів, приведення їх у стан, придатний для використання; реставрація — заходи щодо укріплення (консервації) фізичного стану об'єктів, відновлення втрачених елементів, збереження їхньої автентичності; музеєфікація — заходи щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування.

Даний аналіз свідчить про необхідність узгодження між собою позицій наведених законів, удосконалення законодавчо-правової бази щодо уточнення кола об'єктів благоустрою, визначення видів відповідної проектної документації, розроблення механізмів її практичної реалізації та контролю за здійсненням благоустрою території із застосуванням штрафних санкцій за порушення якості архітектурно-ландшафтного середовища.

Однією із проблем є відсутність не тільки видів відповідної проектної документації, але й також державних будівельних норм (ДБН) «Склад, зміст, порядок розроблення та затвердження проекту архітектурно-ландшафтної організації території» (цілісного об'єкту), у зв'язку з чим при здійсненні благоустрою територій акцент робиться на «упорядкування окремої земельної ділянки в умовах вибіркової забудови». Однак сума об'єктів (нових, відреставрованих та невідреставрованих) ніколи не дасть естетичного ефекту від механічного їх поєднання у межах вулиці, кварталу або площі.

Наприклад, у Братиславі (Словаччина) історична частина міста упорядковується за певними «модульними» ділянками (а не за окремими ділянками землевласників), які охоплюють більше десятка будинків, що одночасно реконструюються разом з прилеглими вулицями та здійсненням ландшафтного благоустрою внутрішньоквартальних просторів (дворів). Архітектурно-ландшафтна завершеність цих територіальних модулів дає вірцевий результат бездоганно упорядкованого міського середовища.

Про це свідчить також і досвід Німеччини щодо реконструкції житлових районів Берліна, але в умовах «індустріальної» (панельної) забудови. Оновлюються цілі мікрорайони, здійснюється не тільки комплексна однотипна модернізація самих будинків — теплоізоляція фасадів, заміна вікон, «єдине оформлення» балконів та лоджій, нове вирішення входів, благоустрій прибудинкових ділянок тощо, але й створюється новий дизайн внутрішніх просторів мікрорайонів.

Всі ці заходи німецькі спеціалісти вкладають у поняття «екологічний дизайн, екологічне будівництво», що передбачає не тільки модернізацію, реконструкцію та будівництво будинків і споруд, ремонтні роботи, використання сучасної будівельної техніки та екологічно безпечних будівельних матеріалів, але й «санацію» — приведення у повний архітектурно-технічний порядок усіх видів забудови (історичної, індустріальної тощо), «вегетацію» — озеленення територій, будівель та вулиць (фасадів, покрівель, трамвайних колій, внутрішніх приміщень) та «натуралізацію» — благоустрій внутрішньоквартальних просторів екологічно безпечними засобами (дерево, камінь, гравій).

При цьому комплексне відновлення архітектурно-ландшафтного середовища включає реконструкцію об'єктів з одночасним благоустроєм простору, у якому вони існують.

Номенклатура елементів благоустрою. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» елементами благоустрою є: покриття площ, вулиць, пішохідних зон тощо; зелені насадження парків, об'єктів загального користування, санітарно-захисних зон, прибудинкових територій тощо; обладнання зовнішнього освітлення та зовнішньої реклами; технічні засоби регулювання дорожнього руху; об'єкти монументального мистецтва; дитячі, спортивні та інші майданчики; малі архітектурні форми тощо.

Кожний з видів елементів благоустрою має свій арсенал засобів благоустрою. Так, наприклад, малі архітектурні форми охоплюють: об'ємні споруди (павільйони, ротонди, альтанки, галереї, тіньові навіси); обладнання для озеленення (перголи, трельяжі, квітники); огорожі (металеві, дерев'яні, газонні, навколо дерев); обладнання рельєфу та землі (покриття майданчиків, пішохідних шляхів, підпірні стінки, сходи та пандуси); водні улаштування (фонтани, декоративні басейни, бювети, криниці, джерела); декоративне оформлення середовища (скульптура, декоративна кераміка, захисні стінки-куліси з мозаїкою, майолікою); обладнання дитячих та спортивних майданчиків (пісочниці, качелі, баласири, гірки, турніки, столи для тенісу, шведські стінки); садово-паркові меблі (лавки, стільці, столи, крісла); освітлювальні прилади (ліхтарі, газонні світильники, освітлювачі фасадів); комунально-побутове обладнання (сміттєзбірники, урни, велостоянки, автостоянки); візуальні комунікації (показчики, рекламні пристрої, світлова реклама, стенди, знаки-символи, експозиційні вітрини).

Свій арсенал засобів має також, наприклад, озеленення, в тому числі: квітково-декоративне оформлення території (квітники, квіткові композиції, вази, клумби-рабатки, лінійні квітники); ландшафтні композиції (групи-куртини, масиви, міксбордери, квіткові поляни, газони, квіткові сади, розарії, альпінарії, японські сади); озеленення пам'яток, меморіалів (композиції дерев, кущів, квітників); вертикальне озеленення (фасадів, глухих стін, огорожі, шумозахисних стінок, лоджій, балконів, терас, входів, пергол, підпірних стін); озеленення пішохідно-транспортних мереж (розділювальних та придорожніх смуг, трамвайних колій, зупинок транспорту, вулиць та доріг); озеленення інтер'єрів (квіткові контейнери, стаціонарні квітники, озеленені перегородки, кашпо, «епіфітні» дерева, флораріуми, зимові сади).

Склад засобів дизайну тільки цих двох елементів благоустрою (з понад десяти визначених у вищезгаданому законі) свідчить про широкий спектр архітектурно-ландшафтних форм упорядкування території у масштабах всього населеного пункту.

Окремо можна додати елементи благоустрою спеціалізованих територій, які мають додаткові засоби упорядкування. Це стосується курортів, зон рекреації та туризму; національних природних та регіональних ландшафтних парків; ботанічних, зоологічних, дендрологічних парків, парків — пам'яток садово-паркового мистецтва; виставкових, меморіальних, етнографічних парків; спортивних, дитячих та парків атракціонів; історико-культурних заповідників.

Наведена номенклатура об'єктів та елементів благоустрою населених пунктів тільки частково охоплює необхідні засоби архітектурно-ландшафтного упорядкування території. Це свідчить про доцільність проведення наукових досліджень на базі *системного підходу* до всіх *функціональних складових населеного пункту* та ін-

ших спеціалізованих територій з метою розроблення єдиної інтегрованої «Номенклатури об'єктів, елементів та засобів архітектурно-ландшафтного благоустрою територій». Вона повинна бути якісно проілюстрована ескізами та кресленнями проектних рішень, виконаних за нормативними параметрами, вітчизняними та зарубіжними прикладами взірцевого благоустрою міських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краткий справочник архитектора: Ландшафтная архитектура / под ред. И. Д. Родичкина. — К.: Будівельник, 1990.
2. Панченко Т. Ф., Стецюк І. І. Концепція архітектурно-ландшафтної організації територій // Дизайн архітектурного середовища: сучасні концепції і перспективи розвитку: зб. тез доповідей міжнародн. наук.-метод. конференції / відп. за випуск В. О. Тімохін. — К.: КНУБА, 2010. — С. 25–27.
3. Бородюк В., Панченко Т. Науково-методологічні, соціально-економічні та організаційно-правові засади забезпечення благоустрою населених пунктів України: Звіт про науково-дослідну роботу. — К.: НДІЕР — УАА — КНУБА, 2010.

УДК 717.7

Е. И. Арсирый, И. Чербаджи

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГОРОДСКОЙ ТЕРРИТОРИИ ПУТЕМ СТРОИТЕЛЬСТВА МЕХАНИЗИРОВАННЫХ ПАРКОВОК

Испокон веков человек мечтал о том, чтоб преодолевать расстояния не прилагая к тому особых усилий. С момента изобретения колеса, предположительно в 5-м тысячелетии до нашей эры, инженеры прошли тернистый путь разрешения задач, ведущий к заветной мечте, которая в 1885 году стала реальностью благодаря изобретению первого в мире автомобиля. Умы человечества и подумать не могли, что это изобретение, вскоре приобрета столь масштабное распространение, станет приносить не только удовольствие, но и проблемы.

Соотнося государство, как единое целое, живой организм, понимаешь, что от того, насколько благоприятен микроклимат на дорогах, зависит жизнь государства, а значит, и наша жизнь. Именно дороги — тот составляющий элемент, что прямо либо косвенно касается каждого из нас, независимо от того, насколько мы индивидуальны. Каждый раз, выходя на улицы своего города, мы невольно становимся соучастниками всего вокруг происходящего.

По мере развития государства и степени урбанизации городов роль автотранспортных средств в повседневной жизни человека возросла, что привело к увеличению численности автотранспорта на единицу населения. Таким образом, износ дорожного покрытия увеличивается, а дороги все больше наполняются авто-